

Doktoranduszok szakmai és magánéleti tervei

Az utóbbi évtizedekben világossá vált, hogy a gazdasági- társadalmi- technológiai- fejlődést alapvetően meghatározza a térségben működő tudósok, kutatók és egyéb szakemberek tevékenysége. A tudósképzés már nem csak az akadémiai szektor utánpótlását biztosítja, hanem a tudástársadalom kutatási-fejlesztési területen fellépő szakemberigényét is. A kutatóknak a speciális szakmai tudáson túl rendelkeznie kell olyan általános kompetenciákkal, amelyek lehetővé teszik az eligazodást az információs társadalom legújabb vívmányai területén és a választott területen bekövetkezett változásokhoz való alkalmazkodást.

Magyarországon 1993-ban teremtődtek meg az angolszász típusú doktori képzés jogszabályi keretei, amelyek még napjainkban is formálódnak. A tudományos utánpótlás-képzés európai problémái (nagyarányú lemorzsolódás; több év telik el a képzés befejezése és a fokozatszerzés között; a tudományos pálya kevésbé vonzó a fiatalok számára) Magyarországon is érzékelhetők. A rendszerváltozás időszakában a magyar oktatáspolitikai felismerte a doktori képzés átalakításának szükségességét, így a reformok tekintetében több nyugat-európai országot előtt jár.

A tanulmány egy 2006-ban Debrecenben végzett doktorandusz vizsgálat eredményeit ismerteti a doktori képzésben résztvevők szakmai és magánéleti terveire fókuszálva. Az elemzés során szó esik a magyar doktori képzés alapvető problémáiról és Debrecen, valamint a tágabb régió munkaerőpiaci lehetőségeiről.

Debrecen az észak-alföldi régióban található, amely adottságait és jövőbeni lehetőségeit tekintve az ország kevésbé fejlett területe. Ennek magyarázata elsősorban a kedvezőtlen földrajzi fekvésben és az infrastrukturális ellátottság hiányosságaiban keresendő, amely hozzájárult ahhoz, hogy a térségben az elmúlt évtized folyamán kevesebb beruházás valósult meg az ország nyugati és központi területeihez képest. A régióban a teljes népességnek mindössze 30 százaléka foglalkoztatott, ami az összes régiót tekintve messze a legrosszabb arány (az országos átlag 36,2 százalék). A térségben a segédmunkásoknak és a szellemi foglalkozásúaknak vannak a legrosszabb elhelyezkedési esélyei, mivel esetükben kínálati többlet mutatkozik. Az Észak-Alföld demográfiai szempontból sajátos helyzetben van: a természetes szaporulat tekintetében bármely más régiónál kedvezőbb képet mutat (2002-ben a születési ráta 10,6 ezrelék volt, szemben az országos 9,5 ezrelékkal), viszont vándorlási egyenlege mindig is a legrosszabbak közé tartozott.¹

2000-ben az észak-alföldi régió adott otthont az országban található kutatóhelyek valamivel több, mint egytizedének, ami figyelembe véve a főváros kiemelkedő szerepét, nem

1 Az észak-alföldi Regionális Fejlesztési és Képzési Bizottság Szakképzés-fejlesztési koncepciója 2004–2007. (2004) Debrecen, Nemzeti Szakképzési Intézet. 7–48. o.

tekinthető rossznak. A régió sajátossága ugyanakkor a K+F szektor területi koncentrált-sága: a kutatóhelyek háromnegyedének Hajdú-Bihar megye a székhelye, ezen belül is a kapacitások meghatározó része a Debreceni Egyetemhez kötődik, amely egész Kelet-Magyarország oktatási és kutatási központja is egyben.

Az észak-alföldi Régióban jelenleg a Debreceni Egyetemen (DE) és a Debreceni Református Hittudományi Egyetemen (DRHE) működik doktori képzés. A vizsgálat évében (2006) a DE következő karain működött doktori képzés: Bölcsészettudományi Kar (DE BTK), Természettudományi Kar (DE TTK), Informatikai Kar,² Közgazdaságtudományi Kar (DE KTK), Agrártudományi Centrum (DE AC), Orvos- és Egészségtudományi Centrum (DE OEC), valamint a DRHE Hittudományi Doktori Iskolájában.

Az elemzés alapjául egy 2006 nyarán végzett empirikus vizsgálat³ adatai szolgálnak. A felmérést e tanulmány szerzője a Debreceni Egyetem (DE) és a DRHE doktoranduszai körében végezte egy komplex kérdőív segítségével. A kérdőívet az intézményekben tanuló valamennyi, több mint 800 doktorandusz megkapta, közülük 210 fő töltötte ki a kérdőívet.

A kérdőív az általános, demográfiai változók mellett az alábbi témaköröket tartalmazta: tanulmányi pályafutás, eddigi munkaerőpiaci tapasztalatok, anyagi helyzet, szakmai és magánéleti tervek, valamint a doktori képzéssel kapcsolatos kérdések (motiváció, követelmények, a doktori iskola által nyújtott feltételek, témavezetés, problémák, fokozatszerzési esélyek). Jelen tanulmány elsősorban a doktori képzésben résztvevők szakmai és magánéleti terveivel foglalkozik.

A kutatás kezdetén a témában az alábbi hipotézisek fogalmazódtak meg:

- 1) A doktoranduszok jelentős része az akadémiai szektorban kíván tudományos karriert építeni.
- 2) A kedvezőtlen magyarországi helyzet (kutatási feltételek, alacsony fizetés) miatt sok leendő kutató fontolgatja a tartós külföldi munkavállalást.
- 3) A doktoranduszok esetében a családalapítás egzisztenciális problémák miatt kitörlődik.
- 4) A doktori képzésben résztvevők többsége a szakmai karriert előbbre helyezi a gyermekvállalásnál.

A 210 fős mintában a nők enyhén felülreprezentáltak az országos átlaghoz képest: a kérdezettek mindössze 47 százaléka férfi. Ez az arány nem tér el jelentősen a Debreceni Egyetemen tapasztalható nemenkénti megoszlástól (51–49 százalék a nők javára). A férfiak alacsonyabb száma minden valószínűség szerint azzal magyarázható, hogy Debrecenben nem működik doktori képzés a műszaki tudományok területén, ahol a férfi doktoranduszok aránya rendszerint meghaladja a 80 százalékot.⁴

A minta további jellemzője a viszonylag fiatal életkor: a kérdezettek mindössze 6 százaléka idősebb 40 évesnél, és mintegy 80 százaléka 24 és 31 év közötti (1. táblázat). Mindez arról árulkodik, hogy a doktoranduszok jelentős része a graduális diploma megszerzését követően azonnal vagy csekély munkaerőpiaci tapasztalattal vágott bele a doktori képzésbe.

2 Az adatelemzés során a DE Természettudományi Karát és az Informatikai Kart egyben kezelem. A DE IK a közelmúltban vált önálló karrá, de a doktori képzés adminisztrációja és a doktori iskolák továbbra is változatlan struktúrában működnek.

3 A kutatást 2004 őszén megelőzte egy kismintás, feltáró jellegű vizsgálat, erről bővebben lásd: Fináncz Judit (2005) A doktoranduszok helyzete Magyarországon. *Educatio*, No. 2. 433–437. o.

4 Adatok: Statisztikai Tájékoztató, Felsőoktatás 2004/2005. Budapest, Oktatási Minisztérium, 2006.

1. táblázat: A minta életkora (százalék, N=210)e

Életkor	%
45 évesnél idősebb	2,5
40-44 éves	3,5
36-39 éves	3,5
32-35 éves	7,4
30-31 éves	15,5
28-29 éves	22,6
26-27 éves	28,4
24-25 éves	16,6
Összesen	100,0

A mintában szereplő doktoranduszok 58 százaléka állami ösztöndíjas képzés keretében, 42 százaléka pedig költségtérítéssel képzési formában vesz részt a doktori képzésben. Ezek az adatok némileg eltérnek a vizsgált sokaság adataitól: a DE doktoranduszai körében 2005-ben 47 százalék volt az ösztöndíjasok aránya.⁵

A vizsgálat során törekedtem arra, hogy az egyes karok doktoranduszai létszámukkal arányosan szerepeljenek a mintában, ez a DE Orvos-és Egészségtudományi Centrum és a DE Közgazdaságtudományi Kar esetén nem valósult meg, itt súlyozásra volt szükség. Az alapsokaság és a minta karonkénti megoszlását a 2. táblázat mutatja.

2. táblázat: A Debreceni Egyetem és a Debreceni Református Hittudományi Egyetem doktoranduszainak karok szerinti megoszlása és képviselője a mintában

	Az alapsokaság megoszlása		A minta megoszlása	
	N	%	N	%
DE Agrártudományi Centrum	129	15,0	41	19,5
DE Orvos- és Egészségtudományi Centrum	221	25,5	33	16,0
DE Bölcsészettudományi Kar	227	26,2	58	27,4
DE Természettudományi Kar	223	25,7	53	25,2
DE Közgazdaságtudományi Kar	38	4,5	20	9,4
DRHE	27	3,1	5	2,5
Összesen	865	100,0	210	100,0

Forrás: Statisztikai Tájékoztató. Felsőoktatás 2004/2005. Budapest, Oktatási Minisztérium, 2006

A doktoranduszok szakmai tervei

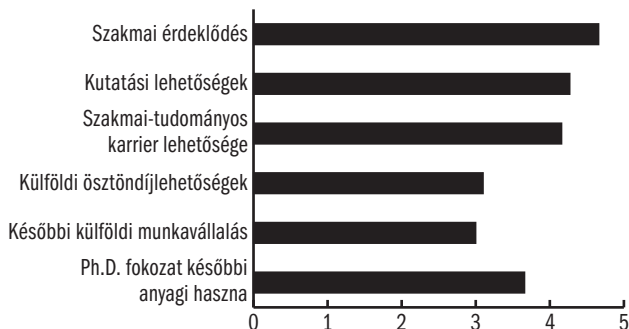
A vizsgálat eredményei azt mutatják, hogy a legtöbb doktorandusz már a doktori képzés megkezdésekor a kutatói életpályát látja maga előtt. A kérdezetteknek előre megadott motivációs tényezőket kellett értékelniük egy ötös skálán abban a tekintetben, hogy mennyiben játszottak ezek szerepet a doktori képzés megkezdésében. A doktoranduszok által a 14 tényező közül legfontosabbnak ítélt hat motívumot mutatja az 1. ábra. A legnagyobb motivációs tényezőt egyértelműen a szakmai érdeklődés jelenti, ezt szorosan követi a kutatói munka és a szakmai-tudományos karrier lehetősége, amelyek csak a PhD fokozat megszerzésével valósíthatók meg. Ki kell jelenteni azonban, hogy a külföl-

⁵ Adatok: Statisztikai Tájékoztató, Felsőoktatás 2004/2005. Budapest, Oktatási Minisztérium, 2006.

di ösztöndíj-és munkalehetőségek csábítása sem elhanyagolható a PhD fokozat későbbi anyagi haszna mellett.

1. ábra: A doktori képzésbe történő belépés főbb motívumai (N=210)

Az előzetes motivációk ellenére azonban a doktoranduszok úgy érzik, hogy elhelyezkedési esélyeik a térségben nem túlságosan biztatóak (2. ábra). A kérdezettek kevesebb, mint fele véli úgy, hogy jelenlegi lakóhelyén el tud helyezkedni, további egynegyedük szerint másik magyarországi városba kell költözniük a megfelelő munkahely érdekében. Jelentős azok aránya is, akik úgy gondolják, hogyha szakterületükön kívánnak tevékenykedni, azt csak külföldön tehetik meg (14 százalék). Emellett a doktoranduszok 13 százaléka úgy véli, hogy egyáltalán nem tud elhelyezkedni szakterületén – e borúlátó csoport tagjai főként a bölcsészek közül kerülnek ki.

2. ábra: A szakterületen történő elhelyezkedési esélyekkel kapcsolatos vélemények (százalék, N=210)

Az elhelyezkedési esélyeket az állami ösztöndíjasok ítélik meg a legkedvezőtlenebbül: mindössze 39 százalékuk véli úgy, hogy lakóhelyén talál megfelelő állást, ez az arány a költségtérítéssel résztvevőknél 60 százalék. Ezzel párhuzamosan az ösztöndíjas csoport az, amely inkább a külföldi elhelyezkedésben bíz (18 százalék, a költségtérítéssel résztvevőknél ez az arány mindössze 8 százalék).

Az állami ösztöndíjasok és a költségtérítések közötti különbség minden valószínűség szerint a korábbi munkaerőpiaci tapasztalatokkal, illetve azok hiányával függ össze. Az állami ösztöndíjasok 60 százaléka nem végzett három hónapnál hosszabb ideig tartó kereső tevékenységet eddigi életében, és egynegyedük volt már diplomásként munkanélküli a doktori képzést megelőzően. Ezzel szemben a költségtérítéssel résztvevők csaknem 90 százaléka rendelkezik munkaerőpiaci tapasztalattal, de körükben is meglehetősen

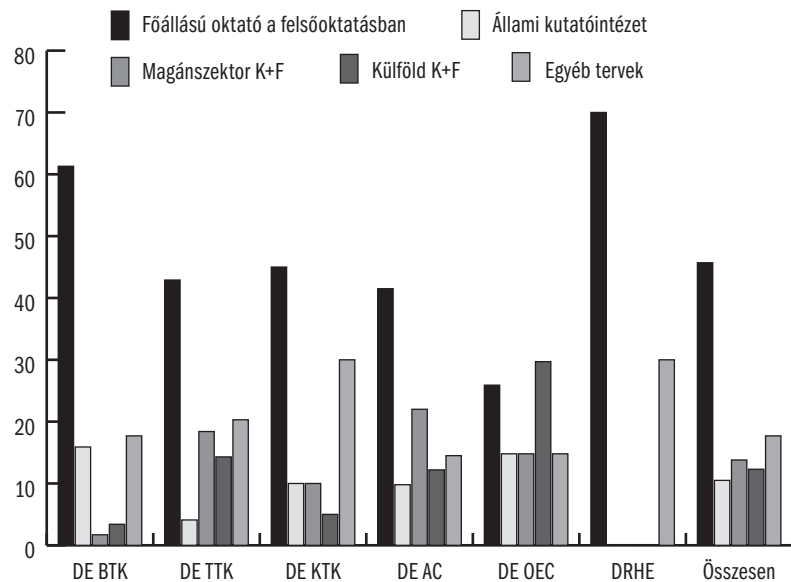
magas azok aránya, akik néhány hónapig munkanélküliek voltak (47 százalék). A kérdőív kitöltésének időpontjában (2006 nyara) az ösztöndíjas doktoranduszok egyötöde és a költségtérítéses doktori képzésben résztvevők mintegy 90 százaléka dolgozott a doktori képzés mellett. A két csoport közötti különbséghez nagyban hozzájárul, hogy állami doktori ösztöndíj mellett nem lehet teljes munkaidőben dolgozni.

Mindezek alapján elmondható, hogy az ösztöndíjas csoport jelentős része nem rendelkezik munkaerőpiaci tapasztalattal, emellett többen is megtapasztalták már a munkanélküliséget. Így nem csoda, hogy elhelyezkedési esélyeiket tekintve pesszimistábban nyilatkoznak, mint költségtérítéses társaik, akiknek kilenczede rendelkezik munkahellyel, közülük pedig csaknem 60 százalék a viszonylag biztos munkahelyet nyújtó közszférában dolgozik (felsőoktatás, közoktatás, egyéb közintézmények).

Az adatok ismeretében kijelenthető, hogy sokak életében a doktori képzés egyfajta előremeneküli stratégiát is jelent a térségben tapasztalt elhelyezkedési nehézségek elől.

A doktori képzés befejezését követően a kérdezettek csaknem fele a felsőoktatásban szeretne oktatói tevékenységet végezni, 10,5 százalékuk pedig állami kutatóintézetben kíván elhelyezkedni. A minta mintegy egyhatede a magánszektorban kutatással-fejlesztéssel szeretne foglalkozni, és körülbelül ugyanennyien célozzák meg a külföldi munkavállalást. Ezek az adatok körülbelül megegyeznek az 1999-es doktorandusz-vizsgálat eredményeivel.⁶

3. ábra: Tervek a doktori képzés befejezése után (százalék, N=210)

A 3. ábra az egyes karok közötti különbségeket mutatja. E szerint a bölcsészek azok, akik legkevésbé orientálódnak a magánszektor irányába, többnyire a felsőoktatásban vagy kutatóintézetben képzelik el jövőjüket. Ezzel szemben az orvostudomány területén dokto-

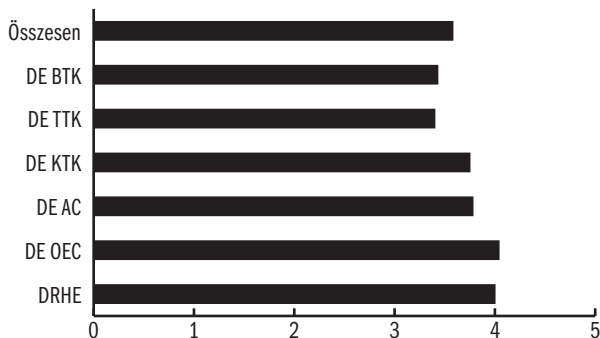
⁶ Az 1999-ben végzett „Hallgatók a doktori képzésről” című vizsgálat eredményeit ismerteti: Fábri György (2001) Mit tudunk a doktoráltakról? – Helyzetfelmérő és módszertani tanulmány a Felsőoktatási és Tudományos Tanács számára a PhD-fokozattal rendelkezők életpálya-esélyeinek kutatásához. Forrás: www.ftt.hu (2006. 09. 18.)

rálók csaknem egyharmada szeretné magát kipróbálni külföldön. A magánszektor vonzereje különösen a DE Agrártudományi Centrum és a Természettudományi Kar doktoranduszai körében érvényesül.

A szakmai tervek megvalósítási esélyeit a doktoranduszoknak ötös skálán kellett értékelniük, ahol a legkedvezőbb érték az ötös volt. A legmagasabb átlagpontoszámot a DE Orvos-és Egészségtudományi Centrum doktoranduszai adták, a legpesszimistábban pedig a természet- és bölcsészettudományi területen doktorálók nyilatkoztak (4. ábra).

4. ábra: Milyen esélyeket lát szakmai terve megvalósulására? Karonkénti megoszlás (N=210)

A szakmai tervek megvalósulási esélyeivel kapcsolatos attitűdök jelentős különbséget mutatnak az állami ösztöndíjas és a költségtérítéssel csoport között: Az ösztöndíjasok közül kevesebben érzik úgy, hogy valószínűleg vagy biztosan meg tudják valósítani terveiket (53 százalék), míg a költségtérítéssel rendelkezők körében ez az arány 66 százalék.

Ami a brain drain várható hatásait illető, elmondható, hogy a doktoranduszok közül többen fontolgatják a hosszú távú külföldi munkavállalást. A minta 40 százaléka tanult már külföldön, többnyire 3–7 hónapos tanulmányi vagy kutatói ösztöndíj keretében. A kérdőívben szerepelt egy földrajzi mobilitásról szóló kérdés azzal kapcsolatban, hogy hol szeretne élni 10 év múlva. A válaszokból kiderül, hogy a minta csaknem harmada számára ez a kérdés egyáltalán nem lényeges, további 17 százalékuk Budapesten vagy Nyugat-Magyarországon szeretne élni, csaknem 10 százalékuk pedig külföldön képzelel el a jövőjét, főként nyugat-európai és skandináv államokban. Ha ezeket az adatokat összevetjük a szakmai tervekkel és a további nyitott kérdésekre adott válaszokkal, elmondható, hogy a doktoranduszok mintegy 40 százalékát foglalkoztatja a külföldi munkavállalás gondolata. Közülük minden második többször is említi ezt a lehetőséget, kitűzött, konkrét célként pedig a válaszadók 13–14 százalékánál szerepel a hosszú távú külföldi tartózkodás.

Magánéleti tervek

A minta egyharmada él házasságban, további 15 százalék az élettársi kapcsolatban élők aránya, 1,5 százalékuk elvált. A további házassági tervekre vonatkozóan elmondható, hogy a minta mintegy 25 százaléka számára a házasság intézménye egyáltalán nem fontos: nem terveznek házasságot (1,5 százalék), a házasság számukra nem lényeges (3%), bizonytalanok a kérdésben (7,5 százalék) vagy a körülményektől teszik függővé (12 százalék), hogy valaha is megházasodnak-e. Meglepő módon a nők válaszai nem térnek el szignifikánsan a férfiakétól.

A minta csaknem egyötödének már született gyermeke, általában egy vagy kettő (16 illetve 17 fő esetében), ritkábban ennél több (8 fő). A doktoranduszok viszonylag nagy arányban vélik úgy, hogy a gyermek nem feltétlenül az élet velejárója (21 százalék), de teljesen csak 2 százalékuk elutasító. A minta több mint kétharmada úgy véli, hogy biztosan vállal gyermeket, a válaszadók közül a legtöbben két gyermeket terveznek (62 százalék), de mintegy negyedük csak egy gyermeket szeretne vállalni, ami mint a három vagy több gyermeket tervezőknél (12 százalék) jóval magasabb arányt képvisel. A gyermekvállalással kapcsolatos attitűdök nemenként nem mutatnak jelentős különbségeket.

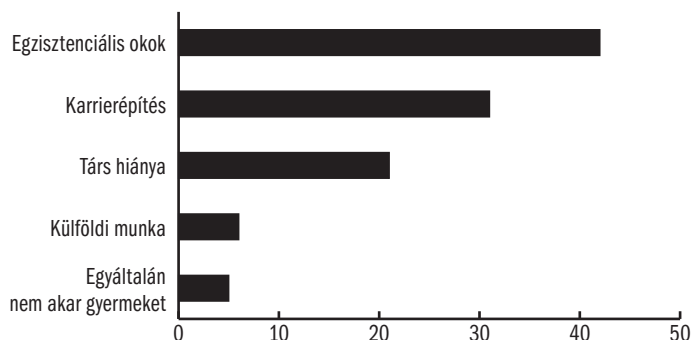
A minta gyermektelen tagjai közül (167 fő) mintegy harmaduk tervez 2–3 éven belül családalapítást, csaknem 15 százalék a bizonytalanok aránya és több mint 48 százalékuknak nincsenek ilyen irányú terveik (3. táblázat).

3. táblázat: Tervez-e családalapítást a közeli jövőben (2–3 éven belül)? (százalék, N=167)

Tervező	36,5	Bizonytalan	14,9
Nem tervező	48,6	Összesen	100,0

A doktoranduszoknak lehetőségük volt arra, hogy családalapítási terveikre vonatkozó válaszukat saját szavaikkal megindokolják. Az elhúzódo családalapításra (nem tervezők vagy bizonytalanok) adott válaszokat az 5. ábra mutatja be.

5. ábra: Miért nem tervez családalapítást a közeli jövőben (2–3 éven belül)? (fő)

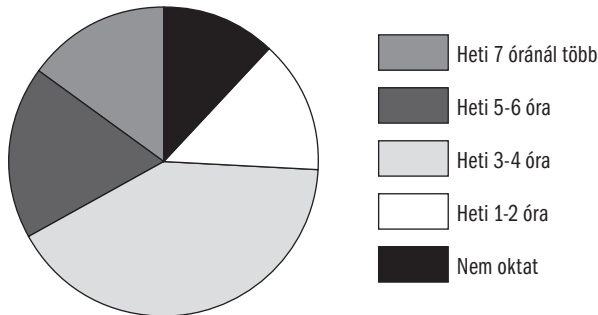
Az indoklások öt fő tényező köré csoportosultak, amelyek közül egyértelműen az egzisztenciális okok dominálnak, különösen az adó és járulékmentes jövedelemmel rendelkező állami ösztöndíjasok esetében. Gyermekvállaláskor az ő esetükben ugyanis nincs arra lehetőség, hogy két évig GYED-et kaphassanak, mivel hallgatói jogviszonnyal és nem munkaviszonnyal rendelkeznek. Az alanyi jogon járó GYES összege (havi 25 800 Ft) pedig nem ösztönöz gyermekvállalásra. Egyébként a válaszadók közül többen sérelmezték, hogy az ösztöndíjasok az egyetemen gyakorlatilag tanársegédi feladatokat látnak el (oktatás, kutatás, adminisztráció) és mégis „csak” hallgatói jogviszonyban állnak az intézménnyel, ami lehetetlenné teszi a hitelfelvételt (például lakás vásárlása esetén) és visszatartja a többnyire húszas éveik végén járó fiatalokat a gyermekvállalástól. Az állami ösztöndíjas doktoranduszok óraterhelését mutatja a 6. ábra.

Az egzisztenciális problémák nem csak az ösztöndíjasokat, hanem a munka mellett költségtérítéses doktori képzésben résztvevőket is sújtják: több válaszadó is megemlíti-

te, hogy jelenlegi jövedelmének legalább másfél-kétszeresére lenne szüksége ahhoz, hogy meg tudja teremteni a gyermekvállaláshoz szükséges anyagi feltételeket.

6. ábra: Az állami ösztöndíjas doktoranduszok heti óraterhelése (százalék, N=122)

A válaszadók második legfontosabb tényezőként a karrierépítést említették, amely hozzájárul a gyermekvállalás kitolódásához. Ahhoz, hogy számukra megfelelő munkahelyet találjanak, általában már szükséges lenne a PhD fokozat, így sokan úgy tervezik, hogy előbb megszerzik a fokozatot, dolgoznak néhány évig és csak ezt követően válik aktuális kérdéssé a családalapítás.

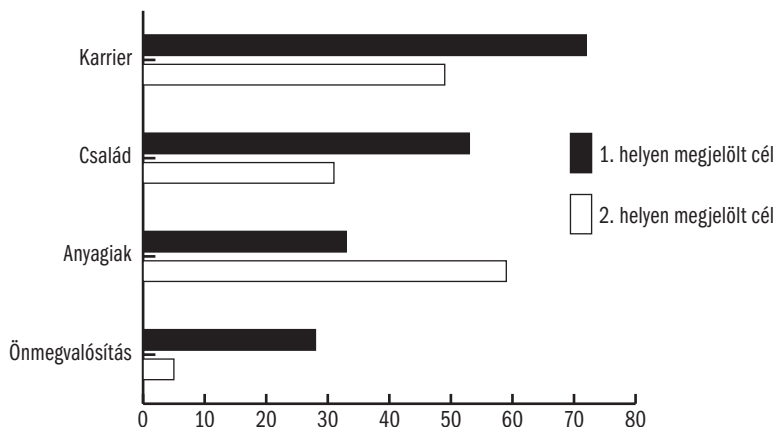
Egy másik jelentős tényező a megfelelő társ hiánya, különösen a női válaszadók esetében. A párkeresés nehézségei főként azzal magyarázhatók, hogy a 40 év alatti korosztályban már magasabb a diplomás nők aránya a férfiakénál, és a doktori képzésben résztvevő nők valószínűleg diplomás társat szeretnének. Többen panaszkodtak arra is, hogy a diplomások közül sokan elvándorolnak Debrecenből Budapestre és Nyugat-Magyarországra, mivel nem találnak végzettségüknek megfelelő munkát a térségben, így a párkeresés mérítési bázisa jelentősen lecsökken.

A válaszadók közül néhányan említették, hogy szeretnék magukat kipróbálni külföldön, mielőtt gyermeket vállalnak. Valószínűleg ennek hátterében nem csak kalandvágy áll, hanem a magasabb fizetés reménye is nagy szerepet játszik.

Emellett voltak néhányan, akik egyáltalán nem akarnak gyermeket, tehát az ő esetükben nem a gyermekvállalás kitolódásáról, hanem annak elmaradásáról van szó.

A harmadik hipotézis szerint a doktori képzésben résztvevők szakmai előremenetelüket részesítik előnyben a családdal szemben. A doktorjelölteknek nyitott kérdésre kellett válaszolnunk életcéljaikat illetően. A preferenciákat négy kategóriába soroltam, amelyet a 6. ábra szemléltet. Látható, hogy első helyen a 210 fős minta harmada említett szakmai karrierrel kapcsolatos célokat, negyedüknél a család állt az első helyen. Az első helyen megjelölt célok közül az anyagi javakat a válaszadók hetede, az önmegvalósítást pedig nyolcada említette. A második helyen megjelölt célok közül már az anyagiak foglalják el a vezető pozíciót (59 fő), ezt követi a karrier, és a családdal kapcsolatos célok csak a harmadik helyre szorulnak vissza. Mindent összevetve látható, hogy összességében a karriert többen említették a családnál, emellett az anyagiak is fontos helyet foglalnak el a kérdezettek életcéljaiban.

7. ábra: Mit szeretne elérni az életben? (százalék, N=210)

Következtetések – A hipotézisek érvényessége

A kiinduló hipotéziseket az empirikus adatok igazolják. A hipotézisek helytállósága valószínűleg annak köszönhető, hogy azok megfogalmazásánál a már említett feltáró vizsgálat tapasztalatai megfelelő kiindulópontként szolgáltak.

A doktoranduszok szakmai és magánéleti terveire vonatkozóan a következő tanulságok vonhatók le:

1) Bár a doktori képzés nem csak az akadémiai szektor utánpótlását hivatott biztosítani, ennek ellenére a doktoranduszok számára vonzó a közszféra: a minta jelentős része a felsőoktatásban vagy kutatóintézetben szeretne szakmai karriert építeni. Kevésbé vonzó a magánszektor, ebben valószínűleg szerepet játszik az észak-alföldi régió foglalkoztatási szerkezete, hiszen kevés K+F tevékenységgel foglalkozó cég található a térségben, emellett ezek a munkahelyek a közszféránál kevésbé stabilak.

2) A minta elsőprő többsége elégedetlen anyagi helyzetével és a térség kínálta kutatási feltételekkel, így egyáltalán nem elhanyagolható a külföldi agyelszívás veszélye: a minta jelentős része csak lehetőségként fogalmazza meg a külföldi munkavállalást, de csaknem hetedüknél a tartós külföldi munka konkrét, kitűzött célként jelenik meg.

3) A családalapítás kitolódásában egyértelműen az egzisztenciális problémák játszzák a döntő szerepet, emellett a doktoranduszok jelentős része a gyermekvállalás előtt néhány évet szakmájában szeretne dolgozni.

4) A doktoranduszok értékpreferenciáját a materiális értékek túlsúlya (karrier és anyagiak) jellemzi a posztmateriális értékekkel szemben (család, önmegvalósítás).

Mivel e csoport a fokozat megszerzését követően képzettségéhez illő fizetést és biztos állást szeretne, meg kell teremteni a magyarországi munkavállalás feltételeit, hogy a milliókért kiképzett munkaerő ne csak külföldön kamatoztathassa tudását. A doktoranduszok képzettségük, nyelvtudásuk és életkoruk miatt az egyik legrugalmasabb csoportnak tekinthető, így esetükben reális a külföldi agyelszívás veszélye.

A probléma megoldása tehát kettős: egyrészt vonzóvá kell tenni a kutató létet, másrészt olyan körülményeket kell teremteni, hogy a kutatók ne vándoroljanak el. Mindehhez azonban az oktatásnak és a kutatásnak kiemelt szerepet kellene adni a gazdaságfejlesztési stratégiában, megfelelő pénzeszközök hozzárendelésével. Emellett olyan kutatási körülményeket kell teremteni, amelyek vonzóvá teszik a kutatói pályát.

ményeket kell teremteni, amelyek a megfelelő infrastruktúra mellett anyagi elismerést is nyújtanak. A már külföldön tevékenykedő magyar kutatók számára vonzóvá kell tenni a visszatérést, akár a kétlaki életmód megtartása mellett.

Ha mindezek a feltételek teljesülnek, a gyermekvállalást késleltető tényezők egy része – főként az egzisztenciális problémák – is megszűnik, így egyre több doktorandusz vállalhatja gyermeket akár már a húszas évei közepén.

Fináncz Judit

A műszaki felsőoktatásba felvételizők humántőke beruházásai ⁷

Ismert, hogy az érettségizők életkereseti hozamra vonatkozó várakozásai befolyásolják annak valószínűségét, hogy jelentkeznek-e felsőfokú tanulmányokra, illetve, hogy főiskolai vagy egyetemi szintű tanulmányokra jelentkeznek, továbbá az érettségizők a különböző diplomás foglalkozásokban elérhető keresetekről pontos átlagos információkkal rendelkeznek.⁸

A következőkben a kereseti hozamvárakozás átlagos pontosságából, valamint a humán tőke elméletéből kiindulva, feltételezem, hogy a továbbtanulni vágyók az egyes szakok közötti választást, mint beruházási döntést elemzik, a ráfordításokat összevetik a várható hozamokkal, egyszerű megtérülési mutatókat számítanak, és azok alapján döntenek. A feltételezésem még utópisztikusnak tűnhet, ugyanis, a jövőbeli pénzáramlásokra vonatkozó becslésekhez szükséges adatok előállításához számtalan forrás áttekintése szükséges, továbbá az elemzés eszköztára – mivel nem része az általános középiskolai tananyagának – nem áll a továbbtanuló tömegek rendelkezésére. Így az a lehetőség marad, hogy az intézmények a felvételi információszolgáltatás keretében maguk számítják ki a beruházás megtérülési mutatóit és bocsátják az érdeklődők rendelkezésére egy egyszerű felhasználási útmutató segítségével.

A hazai kutatók eddig pusztán az eggyel magasabb iskolai szinten való továbbtanulást, mint humántőke beruházást vizsgálták. Az alapp probléma a továbbtanulás, vagy a munkába állás közötti választás (vele vagy nélküle elv) volt. Megközelitésem csupán annyiban új, hogy egy konkrét intézmény, a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, valamely karán való továbbtanulás megtérülését vizsgálom.

Tehát mindvégig a Műegyetemre 2005-ben felvett hallgatók körében vizsgálódom, a megadott pénzáramlások, ha máshogyan nem jelölöm, 2005-ös áron szerepelnek. Az évfolyam egy „átlagos” hallgatójának döntését próbálom meg utólag igazolni vagy cáfolni, továbbá számításaimmal szeretnék segítséget nyújtani a következő felvételiző évfolyamok döntéseikhez. Mindvégig olyan információkat használok fel, amelyek a középiskolások, illetve a felsőoktatási intézmények által is könnyen hozzáférhetőek. Az elemzések során mindvégig a BME egyes karaira vonatkozó információkat ismertetek, ugyanis belső statisztikáink rendszerint kar és nem szerint reprezentatívak.

⁷ A szerző a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Diákközpontjának igazgatója. Az itt közölt kivonat a BME MBA képzésén készített hasonló című szakdolgozata alapján készült.

⁸ Varga J. (2001) *Earnings Expectations and Higher Education Enrolment Decisions in Hungary*. Budapest Working Papers on the Labour Market, Budapest.